

Slutrapport

En förstudie om Dövblindas möjligheter till Utbildning och Arbete (DUA)

Beställare: Arbetsmarknadsstyrelsen
Projektägare: Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala
Projektledare: Julijana Arsenovic-Vasiljevic och Kjell Lundh
Diarienummer: 0363-2004/000040

Innehåll

1	Bakgrund.....	3
1.1	Samverkan	3
1.2	Utbildning	3
1.3	Arbete.....	4
2	Basfakta	4
2.1	Definitioner	4
2.2	Bakgrund till förstudien	5
2.3	Definitionen av dövblindhet.....	5
2.4	Projektets mål.....	6
2.5	Projektets målgrupp	6
2.6	Projektets omfattning	6
2.7	Projektorganisation	7
2.8	Sammanfattning av erfarenheter	7
3	Projektförlopp	8
3.1	Besök, inläsning.....	9
3.2	Intervjuer.....	15
3.3	Enkät	18
3.4	DUA-dagen	27
4	Sammanfattande slutsatser.....	27
4.1	Regelverket	27
4.2	Samverkan	27
4.3	Identitet	28
5	Rekommendation till fortsatt arbete	29
6	Bilaga 1	32
7	Bilaga 2.....	33
8	Referenser:.....	45

1 Bakgrund

Ett av målen i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken är full delaktighet i samhället för personer med funktionshinder genom att dessa bland annat får samma möjligheter till utbildning och arbete som andra. Generellt sett har människor med funktionshinder i mindre omfattning tillgång till arbete än de utan funktionshinder. Utbildningsnivån bland personer med funktionshinder är också lägre jämfört med befolkningen i övrigt. Den försämrade konjunkturen har i hög grad påverkat grupper som har svagare förankring på arbetsmarknaden och en grupp som är särskild drabbad är ungdomar 18-24 år.

Regeringen anser att alla åtgärder ska vidtas för att unga människor ska få en plats på arbetsmarknaden, oavsett om de har funktionshinder eller ej. Därför menar regeringen att arbetsförmedlingen ska samverka med skolan för att underlätta ungdomarnas övergång från skola till arbetsliv samt att arbetsförmedlingen ska samverka med Försäkringskassan kring ungdomar som uppstår aktivitetssättning i syfte att öka deras möjlighet till egen försörjning genom förvärsarbete.

Verksamheten Unga med funktionshinder inom arbetsförmedlingen har intensifierats. Dövblindhet anses som ett av de mest isolerande funktionshindren där personella och tekniska resurser har en stor kompensatorisk betydelse för målgruppen och för ungdomar med dövblindhet verkar målet med delaktigheten avlägset. Få ungdomar väljer att fortsätta sin utbildning efter gymnasiet – många på grund av att de saknar slutbetyg från såväl grundskola som gymnasieskola. Få finns i arbete.

1.1 Samverkan

Många myndigheter har medel avsatta för målgruppen både vad gäller personella, tekniska och ekonomiska förutsättningar. Idag finns det 40-tal olika myndigheter/instanser där målgruppen kan inhämta de ovan nämnda möjligheterna. Trots detta verkar det som att resurserna ändå inte når fram. Den befintliga samverkan mellan aktörerna och samordningen mellan insatserna kommer inte gruppen till godo i tillräckligt hög grad.

Det skall vara ett mål för myndigheternas samverkan att inträdet på arbetsmarknaden underlättas och att ungdomarna ges möjligheter till vidare utbildning och får tillgång till rehabilitering, hjälpmedel i utbildning, arbete och i hemmet samt möjligheten att kunna bestämma över sina liv och få sina önskemål respekterade.

1.2 Utbildning

Det är viktigt att eleverna med dövblindhet finns i adekvat språkmiljö, får tillgång till hjälpmedel som kompenserar deras hörsel- och synnedsetningar och har tillgång till kompetent personal som kan stå för anpassad undervisning efter individuella förutsättningar. Den speciella metodiken och pedagogiken samt korrekta hjälpmedel som kompenserar elevernas funktionsnedsetningar är en förutsättning för god kommunikation och ett gott studieresultat.

Endast ett fåtal personer i målgruppen fortsätter med högre studier. Elevernas otillräckliga kunskaper från grund- och gymnasieutbildning, ofullständig rehabilitering, bristande teknisk utrustning samt oro inför att byta miljö och att hitta nya vägar till stöd vad gäller ledsagning och färdtjänst är några av hindren på vägen till högre utbildning, enligt målgruppen.

1.3 Arbete

Vad det gäller arbete kan man konstatera att många i arbetsför ålder står utanför arbetsmarknaden idag. De som finns i arbete är oftast anställda på deltid och med lönebidrag. Många som har fått sjukersättning tycker att de har fått det alldeles för lätt utan att de egentligen fick möjlighet att pröva sina möjligheter på arbetsmarknaden. Aktivitetsersättning har oftast övergått automatiskt till sjukersättning enligt målgruppens uppfattning och vägen ut från försörjning via socialförsäkringssystemet till ett arbete är svår för de flesta.

2 Basfakta

2.1 Definitioner

Ord/förkortning/akronym	Förklaring
Af h/d/s	Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
FSDB	Föreningen Sveriges Dövblinda, centralt
DBU	Dövblind Ungdom, underavdelning till FSDB
FK	Försäkringskassan
RGH	Riksgymnasiet för hörselskadade i Örebro
RGD	Riksgymnasiet för döva i Örebro
SPM	Specialskolemyndigheten
LSS	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
LASS	Lag om assistansersättning
HANDU	Handikappolitiska Utredningsinstitutet
HSO	Handikappförbundens samarbetsorgan
SRF	Synskadades Riksförbund
AR-delegation	Delegation för Arbetslivsinriktad Rehabilitering inom AMS
SIT	Specialpedagogiska institutet
SIH	Statens Institut för Handikappfrågor i skolan, upphört

2.2 Bakgrund till förstudien

Arbetsmarknadsverket har till uppdrag att tillvarata och skapa möjligheter till arbete bland annat för gruppen dövblinda. Inför budgetåren 2002 respektive 2003 ansökte Länsarbetsnämnden i Uppsala län om medel från AMS för riksrekryterande förberedande utbildning för gruppen unga personer med dövblindhet. Efter den inledande insatsen var tanken att myndighetens resurser med bland annat vägledning skulle leda till konkreta arbetsmarknadsutbildningar och till arbete. Stora ansträngningar gjordes för att aktivera dövblinda i hela landet till att anmäla sitt intresse för utbildningen. År 2002 ansökte man om en utbildning på sex veckor, men satsningen kunde inte genomföras på grund av alltför få anmälda sökande.

För att diskutera orsaker till det låga intresset togs kontakt med FSDB och man kom fram till att sex veckors utbildning sannolikt var en alltför kort period med tanke på de komplexa och långa förberedelserna som krävs av sökande beträffande miljöbyte och stödinsatser. Därför ansökte man året därpå om tolv veckors förberedande utbildning. AMS beviljade åter medel, men inte heller denna kurs kunde genomföras på grund av alltför få intresserade.

Vid olika tillfällen har man vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala diskuterat vad orsaken kan vara till det, till synes, bristande intresset och i kontakter med FSDB har man som nämnts också försökt analysera och finna orsaker.

FSDB gav en bild av medlemmarnas svåra situation vad gäller deras bristfälliga orientering i samhället, det ofta dåliga självförtroendet och de lågt ställda förhoppningarna på ett fullvärdigt liv samt omgivningens lågt ställda förväntningar på en person med dövblindhet.

Efter en gemensam analys av situationen mellan FSDB och Af h/d/s blev slutsatsen att en förstudie borde genomföras med syftet att få reda på:

- hur de erfarenheter som de nya dövblindteamerna erhåller kan utnyttjas
- hur ett nätverk mellan olika myndigheter och brukarorganisationer kan utformas
- var ansvaret för respektive myndighet börjar och slutar
- vilken typ av teknik som den unge dövblinde ska utrustas med för att klara studier och arbete

2.3 Definitionen av dövblindhet

En gemensam definition av dövblindhet tillkom 1980 och är gemensam för de nordiska länderna.

"En person är dövblind när han/hon har en allvarlig grad av kombinerad syn - och hörselskada. En del dövblinda är helt döva och blinda. Andra har både syn- och hörselrester. Detta medför att dövblinda inte utan vidare kan tillgodogöra sig åtgärder för synskadade, döva eller

hörselskadade. Dövblindhet ska följaktligen ses som ett eget funktionshinder som förorsakar behov av särskilda metoder för att kommunicera och klara sig i det dagliga livet."

Definitionen:

- hävdar att dövblindhet är ett eget funktionshinder med specifika behov
- säger att en del personer med dövblindhet har både syn- och hörselrester
- pekar ut personer med dövblindhet som problemet

I skrivande stund försöker de nordiska länderna omformulera definitionen. Kerstin Möller, Örebro universitet, är delaktig i arbetet och enligt henne byggs den nya definitionen på ICF (Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa). Utifrån detta pratar man om *dövblindhetssituationer* som uppstår när omgivningsfaktorer inverkar hindrande för en person med syn- och hörselnedsättning. För att kunna identifiera dövblindhetssituationer och därmed kunna förhindra att de inträffar krävs kunskap om den enskilda personens syn- och hörselfunktioner samt om vilka faktorer som inverkar underlättande respektive hindrande.

2.4 Projektets mål

- En förstudie om Dövblindas möjligheter till Utbildning och Arbete med syftet att belysa aktuella förutsättningar för vidare utbildning alternativt inträde på arbetsmarknaden för målgruppen.
- Förstudien är avsedd att vara ett underlag för ett eventuellt kommande projekt i FSDB:s regi om hur man bäst kan motivera ungdomar med dövblindhet och möjliggöra bättre förutsättningar för dem vad gäller fortsatta studier och arbete istället för sjukersättning.

2.5 Projektets målgrupp

Målgrupp för projektet har varit personer med dövblindhet enligt dövblinddefinitionen som ovan i åldrarna upp till 30 år.

2.6 Projektets omfattning

Projektet har pågått under tiden 2004-09-01 till och med 2005-12-31.

2.7 Projektorganisation

2.7.1 Projektledning

Två personer från Af h/d/s har vardera arbetat på halvtid under projekttiden:
Julijana Arsenovic-Vasiljevic och Kjell Lundh.

2.7.2 Styrgrupp

Under projektets gång har styrgruppen för projektet träffats sex gånger i Uppsala. Styrgruppen har valts ut bland personer som har en viktig roll i dövblindfrågor:

Lena Hammarstedt, Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor

Anita Dath, chef för dövblindteamet i Stockholm

Susanne Hodosi-Ewerman, FSDB

Pontus Degsell, FSDB

Peter Falkegård, DBU

Birgit Gustafsson, verksamhetschef, Uppsala läns landsting

Lennart Edman, chef för Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala

Christina Magnusson, AMS resursfunktion för hörselskadade, döva och dövblinda.

2.7.3 Informationsspridning

Erfarenheterna från förstudien kommer att redovisas till AMS samt presenteras vid olika tillfällen inom myndigheten och inom olika typer av verksamhet för målgruppen personer med dövblindhet.

2.8 Sammanfattning av erfarenheter

Erfarenheterna från denna förstudie visar att det behövs en mer samordnad verksamhet gällande skola, arbete och rehabilitering för målgruppen.

Vad beträffar skolgång har vi tittat mest på gruppen dövblinda som går i de sex specialskolorna för döva och hörselskadade samt på Riksgymnasiet för hörselskadade och Riksgymnasiet för döva i Örebro. Eleverna som går i de ovannämnda specialskolorna var inte en uttalad målgrupp för förstudien. Vi skulle gärna titta närmare på elever som är integrerade i vanliga skolor för att jämföra de två grupperna men det visade sig att den sist nämnda gruppen är en dold grupp i skolan. Uppgifter om antal integrerade elever med dövblindhet kunde vi inte få fram.

Praktikplatser under skoltid skaffas oftast av eleverna själva och deras familjer. Arbetsuppgifternas lämplighet under praktikperioden samt elevernas behov av personella och tekniska resurser borde vara en mer strukturerad verksamhet på skolan.

De flesta i målgruppen som är inskrivna vid arbetsförmedlingen (22 personer) har en gymnasial utbildning och en deltidsanställning med lönebidrag. Gruppen värderar stödet från arbetsförmedlingen vid påbörjat arbete eller praktik på ett mycket varierande sätt och mer hjälp vid påbörjat arbete/praktik efterfrågas.

Arbets hjälpmedel och utbildning på dessa är viktigt och en förutsättning för att man ska klara sitt arbete.

Oftast påbörjar gruppen ett arbete utan att kunna hantera hjälpmedel som kompenserar deras funktionshinder. Enkäten visar också att enbart fem av trettio har anställning i form av lönebidrag.

Enkäten visar vidare att de flesta har aktivitetsersättning som sin försörjning. Erhållen service/rehabilitering från landstingen är av varierande omfattning. Hjälpmedelsförsörjningen och utbildning på utrustningen är varierande och beroende på respektive landstings policy. Huvudansvaret för rehabilitering/habilitering för grundskole- och gymnasieelever ligger kvar på hemlandstinget oavsett vart ungdomarna flyttar för att studera. Kontakt mellan landstingen förekommer dock sällan och det saknas ofta fullständiga rehabiliteringsplaner för eleverna. Målgruppen är beroende av den service som kommunen står för som till exempel färdtjänst och ledsagning. Av allt att döma har gruppen svårt att få tillgång till kommunal service i tillräcklig utsträckning vilket direkt har påverkat gruppens möjlighet till delaktighet i arbetsliv och på fritid.

Gruppen är liten och för det mesta dold inom systemet och personerna betraktas oftast som döva, hörselskadade eller synskadade istället för att man uppmärksammar det kombinerade funktionshindret. Detta leder till att respektive myndighet svårt att få grepp och uppfattning om gruppens behov. Till de större kunskapskällorna kan vi lyfta intresseorganisationerna FSDB, DBU, Nationellt Kunskapscenter samt de tillkomna dövblindteamerna.

3 Projektförlopp

För att uppnå projektets mål har projektledningen i samråd med styrgruppen valt följande tillvägagångssätt:

- Med syfte att samla in fakta om myndigheters/skilda instansers regelverk och samordningen mellan dessa: besök på olika myndigheter/instanser och inläsning av aktuella utredningar.
- Med syfte att se närmare på framgångsfaktorer samt hur samhällsinsatser och stöd avsedda för målgruppen tillämpas i praktiken: intervjuer med ungdomar med dövblindhet samt med deras föräldrar.
- Med syfte att ta reda på vilka samhällsinsatser som brukas av målgruppen och i vilken utsträckning detta sker: enkät till ungdomar med dövblindhet.
- Med syfte att påbörja bildandet av nätverk kring målgruppen: den så kallade DUA-dagen.

3.1 Besök, inläsning

För att kunna få en uppfattning om det rådande regelverket vad det gäller rättigheter, skyldigheter och stödjande insatser för målgruppen har projektet fokuserat på besök av olika instanser inom stat, landsting och kommun.

3.1.1 Staten

Samhällets stöd för personer med dövblindhet är uppdelat på alltför många huvudmän vilket resulterar i svårigheter att samordna insatser för målgruppen. Med anledning av detta genomförde Social- och Utbildningsdepartementen en undersökning, som visade att det splittrade ansvaret och bristande kunskap gjorde det svårt för personer med dövblindhet att ta del av de möjligheter som står till förfogande enligt regelverket. Mo Gård fick därför i uppdrag av regeringen att bilda Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor. Som en konsekvens av beslutet upphörde därmed verksamheten för SIH:s dövblindkonsulenter.

3.1.1.1 Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor

År 2003 tecknades avtal mellan Regeringen och Resurscentret Mo Gård AB för att skapa ett Nationellt kunskapscenter för samhällets stöd till personer med dövblindhet.

”Mo Gård ska driva kunskapscentret som ska bistå främst landsting men även kommuner och andra berörda aktörer med specialkunskaper beträffande behoven av stöd till personer med dövblindhet och särskilda omständigheter som hör samman med funktionshindret.”

”Kunskapscentrets huvudsakliga verksamhet ska bestå av kunskapsförmedling i form av utbildning, handledning, konsultation, nätverksarbete och information.”

Som en direkt verkan av Kunskapscentrets insatser inom landstingen har det bildats ett flertal dövblindteam i landet. Organisatoriskt ligger dessa under landstingen men de är uppbyggda på olika sätt. Hösten 2005 redovisade Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor att det idag finns tre dövblindteam med eget mandat. De flesta landstingen har valt att bilda team av befintlig personal inom hörselvården, syncentralerna samt rehabiliteringen. I vissa landsting har man valt bort att bilda team och bedriver istället samarbete mellan hörselvården och syncentralerna under strukturerade former medan några få län fortfarande befinner sig på planeringsstadiet och söker former för en gemensam verksamhet. **Se bilaga 1**

3.1.1.2 Försäkringskassan

Många personer som tillhör projektets målgrupp är berättigade till att erhålla bland annat handikappersättning, aktivitetsersättning och assistans enligt LASS.

I våra kontakter med Försäkringskassan har vi fått veta att två grupper är berättigade till den högsta nivån när det gäller handikappersättning: personer med synskada respektive dövblindhet. En klar bild över vem som räknas som person med dövblindhet kunde dock inte Försäkringskassan ge. Man kunde inte heller redovisa antalet försäkrade inom målgruppen. Information om nivåerna på beviljad handikapp- och aktivitetsersättning relaterat till graden av syn- och hörselnedsättning fanns inte heller att tillgå.

Personer som behöver assistans mer än 20 timmar i veckan ansöker om detta från FK med stöd av LASS, Lag om assistansersättning. Enligt HANDU: s undersökning, *Dövblinda personer svarar om LSS och LASS* visste två av tio tillfrågade inte vad LASS är.

3.1.1.3 Arbetsförmedlingen

Arbetsförmedlingen har inom ramen för Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde i uppdrag att bedriva arbetslivsinriktad rehabilitering som en del av arbetsmarknadspolitiken. En viktig del av detta uppdrag är insatser för unga med funktionshinder

I prop. 2005/06:1 står:

- att verksamheten med unga med funktionshinder behöver förnyas och intensifieras samt att tidiga insatser är av stor vikt.
- att AMV ska samverka med skolan kring unga personer med funktionshinder i syfte att underlätta övergången från skola till arbetslivet.
- att AMV i ökad utsträckning ska samverka med Försäkringskassan kring unga med funktionshinder som uppstår aktivitetsersättning i syfte att öka deras möjligheter till egen försörjning genom förvärvsarbete.
- att AMV ska förstärka och öka möjligheterna för unga personer upp till 30 år med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga att komma in eller återvända till arbetsmarknaden och genom samverkan underlätta övergången från skolan till arbetslivet.

Inom Arbetsförmedlingen finns särskilda resurser avsatta för arbetssökande med olika funktionshinder. Personer med dövblindhet som har svenska som modersmål kan få stöd antingen genom Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala eller genom Arbetsförmedlingen Rehabilitering Särskilda resurser i Göteborg beroende på bostadsort. För personer med dövblindhet som har teckenspråk som modersmål har Arbetsförmedlingen h/d/s i Uppsala nationellt upptagningsområde. Det finns även 12 dövkonsulenter med regionalt/interregionalt uppdrag som kan medverka. Konsulenternas insatser upplevs som positiva av tillfrågade men det finns ett stort behov av motsvarande insatser av någon med kompetens inom synområdet.

För att personerna ska kunna ta del av de särskilda insatserna krävs remiss från arbetsförmedlingen på hemorten.

Arbetsförmedlingens särskilda resurser kan stödja genom att klargöra förutsättningar inför arbete eller utbildning, ge stöd och information för att underlätta för personen att välja yrke eller utbildning samt stödja genom anpassning av arbetsplats, arbetsuppgifter eller arbetsmiljö. Servicen inom varje tjänst anpassas efter personliga förutsättningar. De ovan nämnda kontoren arbetar även som externa konsulter på uppdrag av Arbetslivsresurs AB (tidigare Arbetslivstjänster, ALT), vilket betyder att tjänster kan köpas av arbetsgivaren/Försäkringskassan för anställda med dövblindhet.

Hos AMS finns en delegation för arbetslivsinriktad rehabilitering och andra arbetsmarknadspolitiska insatser för personer med funktionshinder, Delegationen för arbetslivsinriktad rehabilitering, DAR.

Delegationen är rådgivande och ska särskilt

- följa och stödja utvecklingen av anställningsbefrämjande insatser för personer med funktionshinder
- verka för en samordning av statliga, kommunala och andra insatser som görs för att ta tillvara arbetsförmågan hos personer med funktionshinder samt
- sprida information om personer med funktionshinder och deras förhållanden

Presentation av målgruppen inskriven vid arbetsförmedlingarna maj 2005

Enligt AMS uppgifter var 172 personer med både nedsatt syn och hörsel inskrivna vid Af under den aktuella perioden. Av dessa var 22 personer i åldrarna upp till 30 år.

I tabellen nedan kan vi se att 8 personer har anställning, varav 7 med lönebidrag. Den näst största gruppen utgörs av personer som inte kan ta arbete direkt, 5 personer. 3 personer är registrerade som arbetslösa.

<i>Sökandekategori</i>	<i>Antal</i>
arbetslös	3
kan ej ta arbete direkt	5
deltidsarbetslös	1
tillfällig timanställning	1
anställd i önskad omfattning mer än 3 mån.	1
lönebidrag	7
arbetslivsinriktad rehabilitering	1
övrig arbetssökande	2
slutförd bidragsperiod aut.	1
<i>Totalt</i>	<i>22</i>

Vad det gäller utbildningsnivå kan vi konstatera att majoriteten har gymnasial utbildning. Enbart två personer har eftergymnasial utbildning längre än 2 år. Den ene av de två personerna som har eftergymnasial utbildning och arbete är anställd med lönebidrag.

<i>Utbildningsnivå</i>	<i>Antal</i>
förgymnasial utb. kortare än 9 år	1
förgymnasial utb. 9 (10) år	1
gymnasial utb.	18
eftergymnasial utb. 2 år eller längre	2
<i>Totalt</i>	<i>22</i>

Av statistiken framgår att 9 personer förutom nedsatt syn och hörsel/dövhet har ytterligare ett funktionshinder. Av dessa har två personer anställning med lönebidrag.

3.1.2 Landstingen

Enligt Hälso- och Sjukvårdslagen har landstinget huvudansvar för rehabilitering och habilitering för personer med funktionshinder. Varje landsting beslutar om egna insatser gällande omfattning av rehabilitering och försörjning av hjälpmedel samt utbildningsinsatser, vilket gör att det råder olika policy och därmed olika förutsättningar för rehabilitering/habilitering i landet.

3.1.2.1 Dövblindteamen

År 2002 startade det första dövblindteamet i Lund följt av teamen i Göteborg, Stockholm samt Örebro. Tanken bakom införandet av dövblindteamen inom landstingen var att underlätta tillgång till rehabiliterings- och habiliteringsinsatser för personer med dövblindhet.

Dövblindteamen ska till exempel hjälpa till med att upprätta individuella rehabiliterings-/habiliteringsplaner och underlätta kontakter mellan berörda aktörer samt medverka till att personer med dövblindhet blir upplysta om sina rättigheter och får hjälp att driva egna frågor runt boende, ekonomi, hälsovård med mera.

Teamet i Lund skiljer sig organisatoriskt från de andra genom att det har startat som ett flerårigt projekt. Teamet har egen budget för vissa delar av verksamheten som till exempel förskrivning av hjälpmedel och all personal är teckenspråkig.

De ovannämnda teamen skiljer sig även vad beträffar personalsammansättningen. Några arbetar med personer med dövblindhet i alla åldrar och deras anhöriga men vissa som till exempel teamet i Örebro har till uppdrag att arbeta med vuxna personer med dövblindhet i åldrarna 20-65 år.

Uppbyggnad av dövblindteamen inom landstingen har starkt stöd av intresseorganisationerna FSDB och DBU.

3.1.3 Kommunerna

Personer med dövblindhet ansöker om ledsagartjänst, personlig assistans och färdtjänst från kommunerna enligt LSS-lagen, Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Bedömningar av besluten inom kommunernas ansvarområden skiljer sig markant när det gäller hur lagen tolkas. Förflyttningar inom olika kommundelar medför omprövning av tidigare beslut för personer tillhörande målgruppen.

3.1.3.1 SPM

SPM, Specialskolemyndigheten, bildades år 2000 och består av fem regionala skolor och en rikstäckande skola i Gnesta. Inom organisationen finns en samordnare för dövblindfrågor samt kontaktpersoner för dövblindhet på varje skola. År 2005 fanns 34 elever med dövblindhet hos myndigheten.

Inom SPM bedömer man att det finns expertkompetens kring dövblindhet. Däremot är det svårt att garantera att den här kompetensen kan finnas på alla skolor. Varje skola har en kontaktperson vars uppgift är att ta reda på den hjälp som finns inom organisationen och se till att den kommer eleverna till godo.

3.1.3.2 SIT

År 2001 bildades en ny myndighet, Specialpedagogiska institutet. SIT:s rådgivare har i uppdrag att ge specialrådgivning, informera vårdnadshavare, samla in och förmedla forskningsresultat, samverka med myndigheter, lärarutbildning, handikapporganisationer, SPM med mera. Under institutet finns bland annat resurscentret i Gnesta med uppdraget att arbeta med barn som är födda som dövblinda. Övriga rådgivare arbetar på uppdrag av kommuner. I Örebro arbetar man med elever med dövblindhet framför allt på uppdrag av RGD/RGH. Myndigheten är av den åsikten att deras kompetens inte efterfrågas i den grad som det skulle behövas.

3.1.3.3 RGD/RGH

I december 2001 fick Örebro kommun i uppdrag att ansvara för gymnasieutbildning för elever med dövblindhet. Uppdraget till Örebro kommun kan ses som ett resultat av utredningen *Översyn av gymnasial utbildning för vissa elever med dövblindhet* av Kerstin Möller, Örebro universitet. Utredaren fann brister när det gäller skolornas fysiska och psykosociala miljö samt anpassningen av service och pedagogik till de behov som elever med dövblindhet har. Trots detta föreslogs att Örebro kommun skulle få ansvar för elever med dövblindhet på grund av den teckenspråkiga miljö som kan erbjudas i staden.

Som en direkt följd av utredningen tillsattes en ny tjänst, samordnare på RGD/RGH med ansvar för elever med särskilda behov. Samordnaren ansvarar för budgeten för dövblindverksamheten och har personalansvar för assistenter till dövblinda elever samt ansvarar för elevernas hjälpmedel och boende samt lokalanpassningen i skolan. Samordnaren ansvarar även för verksamhetsplanering för eleverna tillsammans med elevvårdspersonal. Huvudansvaret för elevernas fritid (Café 19) ligger på en annan tjänsteman inom kansliet på RGD/RGH.

”För de pedagogiska behoven har en av rektorerna på RGD/RGH ett särskilt ansvar. Samtidigt har respektive rektor för RGD/RGH det pedagogiska ansvaret för alla elever inom RGD/RGH på den egna skolan.”

Våren 2005 fanns inom RGD/RGH 17 elever med dövblindhet. Nio elever var inskrivna inom RGD och åtta inom RGH. Av de inskrivna eleverna läste tretton stycken individuellt program.

År 2005 gjorde Gymnasieförvaltningen för RGD/RGH Örebro en utvärdering av den gymnasiala utbildningen att besvaras av elever med dövblindhet i Örebro och fann att:

- Eleverna är nöjda med den första kontakten med gymnasieskolan i Örebro
- Eleverna är mindre nöjda vad gäller lärarnas kännedom om deras speciella behov och tillgången till lämplig assistent. Datorerna på skolan upplevs som något gamla. Några elever önskar sig mer stöd av elevvårdsteamet samt stöd av samordnaren för elever med dövblindhet. Eleverna är nöjda med anpassningen av skolornas lokaler.
- Eleverna är nöjda med boende, boendepersonal, anpassning av boendet och tillgången till hjälpmedel i boendet.
- Eleverna är mindre positiva till fritiden under gymnasieåren. Information om Café 19 har inte nått eleverna. Vissa elever bedömer att de skulle ha bättre fritid om de fick tillgång till ledsagare.

3.1.4 Intresseorganisationerna (FSDB, DBU)

I kontakterna med FSDB och DBU får vi veta att de flesta unga med dövblindhet inte har något arbete. De som finns i arbete arbetar oftast inom FSDB eller Fruktträdet (ett datorkonferensnät med speciell inriktning mot personer med funktionshinder).

Intresseorganisationerna har etablerat kontakt med RGD/RGH och deras bedömning är att eleverna med dövblindhet i hög utsträckning påbörjar gymnasieutbildning på individuell linje. Detta beror på att de inte har slutbetyg i alla ämnen och börjar gymnasiet med en alltför låg kunskapsnivå. Under gymnasieutbildningen får eleverna själva hitta sin praktikplats eller ta hjälp av föräldrarna på hemmaplan. Organisationerna är av bedömningen att detta inte fungerar bra och tycker att gymnasieskolan och arbetsförmedlingen borde samarbeta kring detta. Det behövs betydligt mer praktik inom olika områden för att målgruppen ska få insikt om olika yrkesområden och de krav som ställs på arbetstagare. En lämplig praktikplats, tillräckligt med assistenttimmar/stöd till personligt biträde, tolktimmar samt adekvata hjälpmedel skulle underlätta elevernas väg från skola till arbetsliv.

Organisationerna lägger stor vikt vid elevernas motivation och självuppfattning. Vem möjliggör för eleverna att träffa ”förebilder”, vuxna med dövblindhet som finns i arbete eller utbildning? Ett stort framsteg vad det gäller rehabilitering för personer med dövblindhet är uppbyggnaden av dövblindteamerna runt om i Sverige. Förväntningar på teamen är att starta grupprehabilitering samt att arbeta intensivt för att stärka gruppens självkänedom, självständighet och göra personerna handlingskraftiga istället för passiva.

FSDB bedriver verksamhet med föräldrar som har barn med dövblindhet. År 2005 fanns 155 aktiva medlemmar i föräldrarektionen, som har regelbundna träffar med föreläsare i de aktuella frågorna.

Organisationerna uppger att lägerverksamhet för ungdomar med dövblindhet har stor betydelse för dessa. Att man träffar andra med samma funktionshinder gör att man får tillfälle att bland annat stärka sin identitet och att funktionshindret ställs i en annan dager och inte längre upplevs så dramatiskt.

Organisationerna har kontinuerlig kontakt med skolväsendet, SPM, RGD/RGH och SIT med syftet att förbättra utbildningsvillkoren för elever med dövblindhet.

Mest kontakt har man med dövblindteamet i Skåne och syftet är att förbättra och hitta nya vägar för en gedigen rehabilitering/habilitering för målgruppen.

FSDB har för tillfället inte någon representant inom DAR, Delegationen för arbetslivsinriktad rehabilitering, inom AMS där det bland annat sitter representanter för Försäkringskassan, Svenskt Näringsliv, SRF och HSO.

3.2 Intervjuer

Under projektets gång har vi genomfört intervjuer med personer med dövblindhet men också med föräldrar till barn med dövblindhet. Vi har haft både individuella och gruppvisa intervjuer samt intervju per telefon.

3.2.1 Redovisning av intervjuer med personer med dövblindhet

Projektets styrgrupp gav projektledarna i uppdrag att intervjua två personer som finns i arbete och anses klara sig bra. En kvinna och en man valdes i samråd med DBU.

Den ena intervjun genomfördes genom tolk medan den andra fick utföras med hjälp av ett kommunikationshjälpmedel beroende på att det inte fanns tillgång till tolk. En av personerna har gått integrerad i grundskola på hemorten med svenska som första språk. Den andra eleven gick specialskola för döva barn och har fått undervisning på teckenspråk. Grundskoleutbildningen har båda personerna avslutat med gott resultat. De har sedan fortsatt sin utbildning vid Riksgymnasiet i Örebro och avslutat även den med goda betyg och dessutom studerat på högskolenivå med gott resultat.

3.2.1.1 Grundskoleutbildning

En av personerna gick som nämnts integrerad i grundskola medan den andra gick i specialskola för döva elever.

Eleven som gick integrerad tyckte att det fungerade mycket bra. Lärarna fick information om förutsättningar, behov, hjälpmedel, förflyttning/transport till och från skolan med mera. Föräldrarna och specialpedagog har stått för information och varit i ständig kommunikation med lärarna, vilket eleven inte kände till. Att det fungerade både i undervisningen samt i aktiviteter utanför skolan var personen medveten om men visste inte på vilket sätt detta hade ordnats. Undervisningen bedrevs på svenska.

Den andra personen accepterade inte sin synskada till en början utan ansågs sig vara endast döv. Först vid tretton års ålder insåg han att han även har en påtaglig synnedläggelse och enligt honom själv började då undervisningen fungera bättre. Undervisningen bedrevs på teckenspråk. Bäst fungerade det när eleverna arbetade i par eller mindre grupper. Idrottslektioner har inte fungerat tillfredställande på grund av att han blev sist vald i lagsport eller fick avstå från skolmästerskap. *Man upplevdes inte som en tillgång på grund av sina "dubbla funktionshinder"*, uppger en av de intervjuade.

3.2.1.2 Gymnasieutbildning

Båda två valde gymnasiet i Örebro för den teckenspråkiga miljöns skull. Vid val av program förekom inte någon egentlig vägledning utan man styrdes av gruppträck och det val kompisarna hade gjort, uppger en av de intervjuade. Den här personen upplevde gymnasietiden positivt, erhöll gymnasiebetyg och sökte sig vidare till universitetsstudier. I efterhand kan personen tycka att valet av gymnasieutbildning var felaktigt.

Den andra personen upplevde sin skolstart som mycket omtumlande och förvirrande. Det fungerade varken under lektionerna eller med skolskjuts, assistanshjälp eller ledsagning. Det tog lång tid att förstå att detta är sådant man själv måste stå för: att boka, organisera samt tala om hur man vill ha det med sina skolböcker, placeringen i klassen med mera. Från skolans sida har man känt sig mycket väl förberedd att ta emot den här eleven eftersom man hade erfarenhet av en tidigare elev med samma nedsättningar. Man trodde att alla med syn- och hörselnedsättning använder likadana hjälpmedel och behöver samma pedagogiska stöd.

Efter en tid kunde dock alla enas om vad som behövdes och det fungerade tillfredställande. Ser man dåligt är det svårt att hinna med att avläsa tolken och följaktligen är det lätt att missa innehållet i undervisningen. Personen lyfter fram sina kunskaper i svenska som en framgångsfaktor och läste in sig på ämnena för att kunna komplettera den missade informationen. Därigenom kunde personen känna sig mera avslappnad på lektionerna.

3.2.1.3 Vidare utbildning och arbete

Båda valde alltså att fortsätta sina studier på universitetsnivå. Idag arbetar de och är nöjda med sina arbetsuppgifter.

En av dem arbetar i teckenspråkig miljö, har tillgång till individuella hjälpmedel (dator och texttelefon), adekvat belysning och varselblivningssystem. Allmänt kan vi säga att personen är nöjd med sina arbetsvillkor och åker kommunalt till och från arbetet.

Den andra personen arbetar i en arbetsmiljö där flera personer kan teckna. Villkoren på arbetsplatsen kunde dock vara bättre. Arbetshjälpmedel finns men fungerar ej tillfredställande och den sociala situationen skulle kunna förbättras avsevärt med fler tolktimmar och skriftlig information på anslagstavlan. Om personen hade tillgång till flera assistanstimmar kunde även kafferasterna fungera bättre. Samma person vill gärna välja fritt färd sätt till och från arbetet samt under sina tjänsteresor, men att till exempel cykla till och från arbetsplatsen är inte möjligt på grund av att ingen ledsagare är villig att ställa upp på enbart en halvtimmes arbete på morgonen respektive eftermiddagen.

Vid anställningsintervjun ville den här personen ha hjälp av någon annan som kände personen bra och kunde berätta om starka sidor och kompetens. Oftast upplevs att i kontakt med myndigheter lyssnar man mera på medföljande personer än på den enskilde som rimligen är expert på sitt eget funktionshinder.

3.2.2 Intervjuer med föräldrar

Under projektets gång har projektledarna intervjuat föräldrar i grupp samt vid ett tillfälle en förälder per telefon.

Föräldrarna uttryckte sin oro för barnens framtid vad det gäller utbildning, arbete, familj och sociala kontakter.

Val av gymnasieskola är en viktig fråga att beakta tycker föräldrarna. Många gånger undrar de hur realistiska barnens önskemål om att få arbeta inom ett visst yrke är med tanke på funktionshindret. Vägledning på grundskolenivå efterlyses!

Föräldrarna tycker vidare att det borde ställas större krav på elevernas kunskaper. Det verkar som att lärarna tycker synd om sina elever och därmed inte ställer samma krav som på seende och hörande barn.

Frågan om praktik under gymnasieutbildningen togs också upp och att ungdomarna måste få möjlighet att under gymnasietiden få ta reda på vad det innebär att arbeta inom det yrke som de vill utbildas mot. Föräldrarna själva letar efter praktikmöjligheter för sina ungdomar och efterlyser mer planering med tanke på lämpliga arbetsuppgifter, användning av hjälpmedel, information på praktikplatsen med mera!

Många av barnen är tvungna att bo länge hos sina föräldrar på grund av dålig ekonomi eller studieskulder. Vissa av ungdomarna var tvungna att ta studielån för högskolestudier medan andra studerade med aktivitetsersättning.

Föräldrar vars barn har arbete tyckte att kontakten med arbetsförmedlingen inte är tillfredställande framför allt på grund av att man inte får en samlad information om vad som kan erbjudas. Dövkonstulenter kan även fungera som tolkar vid arbetsplatsbesök, vilket föräldrarna inte tycker är bra. Informationen på arbetsplatsen vid start av arbete/praktik är inte tillräcklig och oftast finns inte arbetshjälpmedel på plats då anställningen/praktiken börjar. Föräldrarna tar upp sådant som att det är otillräckliga möjligheter till kommunikation på arbetsplatsen och bristande tillgång till en kontinuerlig information på arbetsplatsen om allt som rör denna. Att gå till arbetet

och sedan sitta ensam på ett rum utan kontakt med andra är inte ett meningsfullt arbete! Varför finns inte tillgång till en synkonsulent vid arbetsstarten, undrar man. Annat som föräldrarna lyfter fram är önskemålen att arbetshjälpmedel snabbt ska kunna skaffas fram respektive åtgärdas när de inte fungerar och att ungdomarna ska ha möjlighet till introduktion och kommunikation på sin arbetsplats samt att information om funktionshindret ska ges vid nyanställning/praktik.

3.3 Enkät

Under projektets gång har en enkät skickats till alla medlemmar i DBU med hjälp av intresseorganisationen. Av de cirka 60 medlemmarna (enligt DBU: register) har 30 svarat. Enkäten besvarades av 15 kvinnor och 15 män fördelade på tre åldersgrupper:

15-20	12	40 %
21-25	8	27 %
26-30	10	33 %

3.3.1 Ålder 15-20

De flesta svaren (sju kvinnor och fem män) kom från gruppen i den här åldern.

<i>Utbildning</i>	kvinnor	män
Grundskola med slutbetyg	1	2
Grundskola utan slutbetyg		
Specialskola med slutbetyg	4	2
Specialskola utan slutbetyg		
Gymnasieskola med slutbetyg		1
Gymnasieskola individuellt program	2	
Avslutad eftergymnasial utbildning		
Avslutade studier utan slutbetyg		
Annat		

<i>Grundskoleutbildning</i>	kvinnor	män
Specialskola	6	2
Hörselklass (kommunal)	1	1
Integrerat	1	1

<i>Gymnasieutbildning</i>	kvinnor	män
Specialklass/specialskola	5	1
"Vanlig" skolklass		2

I den här gruppen har flertalet gått specialgrundskola och därefter fortsatt på specialgymnasium.

Vägledningen inför gymnasiet har nästan alla fått dels via Syv-konsulent men också via personal med syn- och hörselkompetens. Fyra personer har gått integrerad utbildning.

Vägledning	kvinnor	män
Enskild vägledning av Syv-konsulent	2	2
Vägledning av en Syv-konsulent i grupp	2	1
Vägledning av någon med syn/hörselkompetens	4	1
Ingen vägledning		

Som tabellen visar har alla i gruppen fått vägledning inför gymnasieutbildningen. De flesta har fått vägledning av personal med syn- och hörselkompetens. En av personerna har fått vägledning från arbetsförmedlingen.

Efter studierna	kvinnor	män
Anställning utan lönebidrag		
Anställning med lönebidrag		
Arbete heltid		
Arbete deltid		
Förtidspension/aktivitetsersättning/sjukersättning	2	
Annat		

I den här gruppen finns två kvinnor som inte går i skolan och inte heller har arbete. Med tanke på deras ålder antar vi att de har aktivitetsersättning. Ungdomarna har inte haft kontakt med arbetsförmedlingen ännu. En person har erhållit vägledning av arbetsförmedlingens personal i årskurs nio, något som var mycket uppskattat enligt personen själv. En annan fick hjälp med att skaffa hjälpmedel under sin praktikperiod.

Service via FK	kvinnor	män
Bidrag till olika personliga aktiviteter	1	
Fortsatta studier via FK	1	
Remiss till Af för att utreda möjligheterna till utb./arb.		
Handikappersättning	3	
Annat		

Tre personer uppger att de har handikappersättning från Fk. En person har 100 % och en 40 %. (Ingen man har erhållit service enligt ovanstående.).

<i>Service via Kommunen</i>	kvinnor	män
Färdtjänst	4	3
Ledsagare	2	4
Hemtjänst		
Personlig assistent		
Annat		1

När det gäller den kommunala servicen kan vi konstatera att ungefär hälften i gruppen har färdtjänst och ledsagare. Enbart en person har fått personlig assistans via Fk.

<i>Insatser från Landstinget</i>	kvinnor	män
Tillräckligt med tolkservice	1	
Hjälpmedel i vardagen	4	2
Utbildning på hjälpmedel	1	1
Information om nya hjälpmedel		1
Utbildning i punktskrift		1
Utbildning i teckenspråk	1	2
Orienterings- och förflyttningsträning	1	1
Träning i matlagning		1
Träning att hantera papper, räkningar mm.		
Psykologkontakt	1	1
Kuratorkontakt	2	1
Ögonläkare/optiker	4	4
Audiolog/audionom	2	2
Annat		1

Sammanfattningsvis kan vi se att gruppen mest har erhållit så kallad medicinsk rehabilitering från landstinget genom kontakter med ögonläkare/optiker samt audiolog/audionom.

Några få har haft kontakt med psykolog och kurator.

Ungefär hälften av gruppen erhållit hjälpmedel via landstinget, dubbelt så många kvinnor som män.

Service som gäller självständighetsträning (orienterings- och förflyttningsträning, punktundervisning, matlagning, hantering av betalningar) har man inte fått i någon större utsträckning.

”Vad anser du kan förändras/förbättras för dig för att du ska få bättre förutsättningar vad det gäller vidare utbildning/arbete?”

Några svar handlar om behov av adekvata hjälpmedel, spridning av information och kunskaper om funktionshindret i synnerhet för arbetsgivare samt möjligheten att få studera på samma villkor som andra.

3.3.2 Ålder 21-25

I den här gruppen fick vi svar från 8 personer, sex kvinnor och två män.

<i>Utbildning</i>	kvinnor	män
Grundskola med slutbetyg	3	2
Grundskola utan slutbetyg	1	
Specialskola med slutbetyg	2	
Specialskola utan slutbetyg		
Gymnasieskola med slutbetyg	2	1
Gymnasieskola individuellt program	2	1
Avslutad eftergymnasial utbildning		
Avslutade studier utan slutbetyg	3	1
Annat		

<i>Grundskolan</i>	kvinnor	män
Specialskola	2	1
Hörselklass (kommunal)	1	1
Integrerat	3	

<i>Gymnasieskolan</i>	kvinnor	män
Specialklass/specialskola	3	2
"Vanlig" skolklass	1	

Vad det gäller utbildningsnivå för den här gruppen kan vi konstatera att enbart en person inte avslutat grundskolan med slutbetyg. Gymnasieskolan har tre personer avslutat med slutbetyg. Tre personer har gått individuellt program på gymnasiet. Ingen i gruppen har avslutat eftergymnasial utbildning. Fyra personer har gått integrerad utbildning.

<i>Vägledning</i>	kvinnor	män
Enskild vägledning av Syv-konsulent	3	1
Vägledning av en Syv-konsulent i grupp	2	
Vägledning av någon med syn/hörselkompetens	1	
Ingen vägledning alls	1	

En person har inte erhållit vägledning inför gymnasieutbildningen.

<i>Efter studierna</i>	kvinnor	män
Anställning utan lönebidrag		
Anställning med lönebidrag	1	
Arbete heltid		
Arbete deltid		
Förtidspension/aktivitetsersättning/sjukersättning	3	1
Annat	2	1

En person har anställning med lönebidrag.

Hälften av personerna har aktivitetsersättning. Tre personer utbildar sig fortfarande: en går på högskolan, en läser på Komvux och en studerar med bibehållen aktivitetsersättning.

<i>Kontakt med Af</i>	kvinnor	män
Ingen	2	1
Genom af där jag bor		
Genom remiss till Af:s specialister		1
Annat		

<i>Stöd genom Af</i>	kvinnor	män
Utredning/vägledning		1
Arbetshjälpmedel		
Utbildning	1	
Personligt biträde		
Lönebidrag	1	
SIUS-konsulent		
Praktikplats under skoltid	2	
Praktikplats genom AF	1	
Annat	1	

En person i gruppen har inte haft kontakt med arbetsförmedlingen ännu. Som tabellen visar är en person anställd med lönebidrag, en har fått praktikplats ordnad av arbetsförmedlingen och en har fått arbetsträning via af (registrerat under rubriken Annat).

<i>Service via FK</i>	kvinnor	män
Bidrag till olika personliga aktiviteter		1
Fortsatta studier via FK	1	
Remiss till Af för att utreda möjligheterna till utb./arb.	2	
Handikappersättning	3	2
Annat	1	

Fem personer har fått handikappersättning av varierande storlek, en har fått bidrag för personliga aktiviteter och två är rekommenderade vidare kontakt med arbetsförmedlingen. En person har fått 7 timmar personlig assistans per dag (registrerat under rubriken annat).

<i>Service via kommunen</i>	kvinnor	män
Färdtjänst	4	1
Ledsagare	3	1
Hemtjänst		
Personlig assistent		
Annat		

Mer än hälften av gruppen har beviljats färdtjänst och ledsagare.

<i>Insatser från Landstinget</i>	kvinnor	män
Tillräckligt med tolkservice	2	2
Hjälpmedel i vardagen	4	1
Utbildning på hjälpmedel	1	
Information om nya hjälpmedel	1	
Utbildning i punktskrift	2	1
Utbildning i teckenspråk	2	
Orienterings- och mobilityträning	1	
Träning i matlagning	2	
Träning att hantera papper, räkningar mm.	1	
Psykologkontakt	3	1
Kuratorkontakt	3	1
Ögonläkare/optiker	3	1
Audiolog/audionom	3	1
Annat	1	

Hälften av gruppen upplever att de har fått tillräckligt med tolkservice. Drygt hälften av dem har fått hjälpmedel. Hälften av gruppen har kontakt med psykolog, kurator, ögonläkare/optiker samt audiolog/audionom. Servicen vad gäller självständighetsträning (orienterings- och förflyttningsträning, punktundervisning, utbildning i teckenspråk, matlagning samt hantering av betalningar,) har man inte fått i någon större utsträckning.

”Vad anser du kan förändras/förbättras för dig för att du ska få bättre förutsättningar vad det gäller vidare utbildning/arbete?”

I den här åldersgruppen önskar man sig mer rehabilitering i form av punktskriftsundervisning och datautbildning. Man tycker också att man borde få bättre chans genom mer effektiv tolk- och ledsagarservice samt snabbare leverans av hjälpmedel.

En attitydförändring behövs i samhället. Man efterlyser bättre stöd för möten med omgivningen till exempel då det handlar om att berätta om sitt funktionshinder för klasskamrater, handläggare på arbetsförmedlingen eller andra tjänstemän. Vikten av att insatser från landstinget, kommunen, Fk och Arbetsförmedlingen samordnas framhålls också.

3.3.3 Ålder 26-30

I den här gruppen fick vi svar av 10 personer, två kvinnor och åtta män.

<i>Utbildning</i>	kvinnor	män
Grundskola med slutbetyg		
Grundskola utan slutbetyg		
Specialskola med slutbetyg		3
Specialskola utan slutbetyg		
Gymnasieskola med slutbetyg		6
Gymnasieskola individuellt program		2
Avslutat eftergymnasial utbildning	1	2
Avslutade studier utan slutbetyg		1
Annat		1

<i>Grundskolan</i>	kvinnor	män
Specialskola		6
Hörselklass (kommunal)		2
Integrerat	2	

<i>Gymnasieskolan</i>	kvinnor	män
Specialklass/specialskola	2	7
"Vanlig" skolklass		

Tre personer har avslutat specialgrundskola med slutbetyg. Nio har gått specialklass/specialskola på gymnasienivå. Sju av dessa har erhållit slutbetyg, två har gått individuellt program. Två personer har gått integrerade i grundskolan.

<i>Vägledning</i>	kvinnor	män
Enskild vägledning av Syv-konsulent	1	3
Vägledning av en Syv-konsulent i grupp		4
Vägledning av någon med syn/hörselkompetens	2	1
Ingen vägledning alls		

Även den här gruppen har i stor utsträckning erhållit vägledning inför gymnasieutbildningen. Sju personer har erhållit aktivitetsersättning; fyra har anställning med lönebidrag varav en har både aktivitetsersättning (50 %) och anställning med lönebidrag (50 %).

<i>Efter studierna</i>	kvinnor	män
Anställning utan lönebidrag		
Anställning med lönebidrag	1	3
Arbete heltid		
Arbete deltid	1	1
Förtidspension/aktivitetsersättning/sjukersättning	1	5
Annat	1	3

<i>Kontakt med Af</i>	kvinnor	män
Ingen hjälp	2	5
Genom af där jag bor		1
Genom remiss till Af:s specialister		3
Annat		

<i>Stöd via Af</i>	kvinnor	män -
Utredning/vägledning		1
Arbetshjälpmedel	1	2
Utbildning		2
Personligt biträde	1	1
Lönebidrag	1	3
SIUS-konsulent		
Praktikplats under skoltid		
Praktikplats genom AF		1
Annat		3

I den här gruppen har 1 person fått vägledning, 3 har fått arbetshjälpmedel, 2 har fått utbildning och 4 har fått praktik genom arbetsförmedlingen. Stöd till arbetsgivare till de här personerna har givits i form av lönebidrag för fyra personer samt som stöd till personligt biträde för 2 personer. Åtta personer tycker att de har hjälpmedel som möjliggör att de klarar sitt arbete alternativt sin praktik.

<i>Service via FK</i>	kvinnor	män
Bidrag till olika personliga aktiviteter		1
Fortsatta studier via FK		
Remiss till Af för att utreda möjligheterna till utb./arb.		
Handikappersättning	1	6
Annat		1

Sju personer har fått handikappersättning och en bidrag till personliga aktiviteter.

<i>Service via Kommunen</i>	kvinnor	män
Färdtjänst	2	7
Ledsagare	1	3
Hemtjänst		
Personlig assistent	1	
Annat		4

Alla utom en person har färdtjänst. Fyra personer har tillgång till ledsagare, en hade dessutom ledsagare för utlandsresa. En person har personlig assistent och riksfärdtjänst.

<i>Insatser från Landstinget</i>	kvinnor	män
Tillräckligt med tolkservice	1	5
Hjälpmedel i vardagen	2	4
Utbildning på hjälpmedel		1
Information om nya hjälpmedel		1
Utbildning i punktskrift		
Utbildning i teckenspråk	1	2
Orienterings- och mobilityträning		
Träning i matlagning		
Träning att hantera papper, räkningar mm.		
Psykologkontakt		
Kuratorkontakt	1	1
Ögonläkare/optiker	2	6
Audiolog/audionom	2	2
Annat		

De flesta har kontakt med ögonläkare (8 st.). Sex stycken har tillräckligt med tolkservice, sex personer har erhållit hjälpmedel varav en uppger sig ha fått utbildning på dessa och en har fått information om nya hjälpmedel. Fyra har kontakt med kurator men enbart två uppger sig ha kontakt med psykolog. En person har fått utbildning i punktskrift och tre har fått utbildning i teckenspråk.

”Vad anser du kan förändras/förbättras för dig för att du ska få bättre förutsättningar vad det gäller vidare utbildning/arbete?”

Bättre samarbete mellan försäkringskassan och arbetsförmedlingen. Hjälptill arbetsgivare och arbetstagare genom en snabbare anpassning av arbetsplatsen. Bättre rutiner på universitet och högskolor gällande tillgång till litteratur på lämpliga media. Kontaktperson på arbetsplatsen som ger nödvändig information om förändringar i omgivningen. Att vid behov kunna få tolk snabbt. Arbete mot fördomar hos arbetsgivaren vad gäller alla funktionshinder.

3.4 DUA-dagen

Den 27 oktober 2005 hade vi ett seminarium i Uppsala, den så kallade DUA-dagen, vars syfte var att samla berörda parter inom området. Representanter för olika myndigheter inom skola, arbetsmarknad, landsting och forskning samt ungdomar med dövblindhet fick möjlighet att beskriva den aktuella verksamheten kring personer med dövblindhet. Dagen sågs också som början på en fortsatt samverkan och vi enades att träffas en gång om året. För 2006 erbjöd sig RGD/RGH i Örebro att vara värd. Minnesanteckningarna innehåller alla presentationer som gjordes under dagen. **Se bilaga 2.**

4 Sammanfattande slutsatser

Under projektets gång har vi kunnat konstatera att unga med dövblindhet inte kan studera på lika villkor som elever utan funktionshinder. Gruppen saknar arbete/sysselsättning i större utsträckning än andra ungdomar och fritiden är mer begränsad för gruppen.

4.1 Regelverket

Inom stat, landsting och kommun finns klara regelverk som är avsedda att gynna målgruppen. Ett stort problem är att tjänstemän tolkar lagar och förordningar på olika sätt. Tolkningar av befintliga lagar har resulterat i mycket olika beslut angående vad gruppen har rätt till. En person som flyttar över en kommungräns kan få inskränkta rättigheter. I vissa fall händer det också att personerna flyttar till en annan kommun där lagen tolkas mer generöst och till personens fördel. Vi har också sett att målgruppens kännedom om de egna rättigheterna i många fall är bristande.

4.2 Samverkan

Vi kan konstatera att en rad olika myndigheter har som mål med sina regelverk att se till att bland annat den här målgruppen kan ta del av välfärden som alla andra. I verkligheten har dock myndigheterna olika definitioner, begrepp och tolkningar av regelverken. I det stora sammanhanget har man svårt att inse konsekvenser av sina beslut och dessas samspel med andra. Regelverken är invecklade och svåra att förstå och aktörerna har svårt att arbeta utifrån individens hela behovsbild.

Marie Fridolf, forskare vid Göteborgs universitet, har tittat på samverkan mellan olika myndigheter och kommit fram till att samhällets välfärdssystem inte är organiserat för dem som behöver stöd från flera myndigheter. Många människor riskerar att hamna mellan stolarna och upplever att "de professionella" inte uppfattar deras behov och önskan att få utforma sin framtid.

Som hinder för ett lyckat samarbete namnges bland annat myndigheternas administrativa system, personalens bristande kunskaper om varandra, rädslan för övervältringseffekter, den ansträngda ekonomin och olika mål och regler.

Som ett exempel på bra samverkan kan vi nämna ett samverkansprojekt mellan Af Unga Handikappade och Försäkringskassan i Stockholm. Genom att utbilda varandra i respektive regelverk och hitta ett gemensamt arbetssätt uppnådde man goda resultat för ungdomar i aktivitetsersättning. En hög procent av deltagarna har fått arbete eller fortsatt vidare i utbildning.

4.3 Identitet

Många personer med dövblindhet har svårt att hävda sig själva och sina behov i mötet med olika myndigheter. Delvis beror det på vilken insikt personen har om sina starka/svaga sidor och hur självständig och van vederbörande är att agera för sin sak men det beror också på hur man blir bemött av andra till exempel lärare, handläggare vid Af, Fk et cetera.

Elever med dövblindhet är inte många och utgör därför en minoritet i teckenspråkiga samt "vanliga" skolor. Att få gehör för sina behov i undervisningssituationen är inte lätt alla gånger. Oftast är eleverna hänvisade till att anpassa sig till den befintliga pedagogiken istället för att de får tillgång till en mer individuellt anpassad skolsituation genom att exempelvis få tillgång till hjälpmedel, möjlighet att få information i anpassad form, undervisning som gynnar användning av personliga hjälpmedel med mera. Det förekommer att eleverna får synhjälpmedel och hörselhjälpmedel placerade på olika ställen i klassrummet vilket ställer eleven inför valet att "vara antingen en person med synnedsättning eller en person med hörselnedsättning".

Information om elevernas speciella behov förs inte alltid fram till lärarna menar eleverna själva i enkäten gjord av RGD/RGH, 2005.

Stämningen och attityderna i skolan uppfattas inte av elever med dövblindhet som tillåtande och därför har eleverna svårt att berätta för klasskompisar om sitt funktionshinder. Man är rädd för att bli utpekad och utestängd från olika aktiviteter. Ett typiskt exempel är idrottslektionerna. Fritiden fungerar ej tillfredställande för de flesta i målgruppen. RGD/RGH:s försök med Café 19 har slagit väl ut för eleverna som är döva eller har hörselskada men inte för gruppen med dövblindhet. I övrigt tycker gruppen att de skulle kunna ha en mer aktiv fritid om de fick fler ledsagartimmar beviljade.

Av allt att döma är det inte många inom målgruppen som kan föra fram sina egna synpunkter och lösningar och känna att de själva har makt över situationen. En miljö där man förutsätter ett arbetssätt där individen får hjälp och stöd till att tänka på sig själv med större självförtroende och tillit till den egna förmågan finns inte idag men behöver byggas upp runt målgruppen.

5 Rekommendation till fortsatt arbete

Många aspekter behöver beaktas för att man optimalt ska stödja målgruppen. Adekvata hjälpmedel som kompenserar nedsättningar är en förutsättning för integration i samhället vad gäller privatliv, studier och arbete.

- Det är viktigt att eleverna ges möjlighet att få tillgång till en skolarbetsplats där syn- och hörselhjälpmedel är integrerade som en naturlig del i utbildningen. När det gäller placeringen av elevernas arbetsstationer, till exempel anpassad dator eller hörselhjälpmedel, samt ergonomiska aspekter, belysning, orientering och förflyttning finns kompetens att tillgå vid landstingen.
- De arbetsplatsanpassningar som gjorts är av varierande kvalitet. Specialistresurserna inom Af får inte alltid uppdraget att utreda och prova ut lämpliga hjälpmedel på arbetsplatsen/praktikplatsen, vilket kan få konsekvenser för att tillhandahålla korrekta hjälpmedel med tanke på syn- och hörselnedsättningar och arbetsuppgifternas art.
- Utredning av hjälpmedelsbehov samt utbildning på hjälpmedel som kompenserar syn- och hörselnedsättning rekommenderas för alla inskrivna vid arbetsförmedling. Detta är en nödvändig förberedande insats för målgruppen för att minimera konsekvenserna av funktionshindret vid start i kommande arbete eller studier och inte minst för att det i målgruppen finns mycket varierande kunskap och kännedom om befintliga hjälpmedel.

Utifrån detta bör arbetet fortgå för att säkra att olika aktörer dels fullföljer det egna åtagandet, dels utvecklar en närmare samverkan med andra aktörer.

- Regeringen har givit Nationella Kunskapscentret i uppdrag att ansvara för kunskapsförmedling i form av handledning, utbildning och konsultation samt nätverksarbete och information. Hittills har centret verkat för utveckling och samverkan för personer med dövblindhet inom landstingen. Det vore önskvärt att se Nationella Kunskapscentret som initiativtagare för samverkan mellan berörda aktörer även utanför landstingen.
- Förutom att varje enskilt landsting har ansvar när det gäller att upprätta en rehabiliteringsplan är det lika viktigt att samtliga försäkrar sig om att planeringen går att genomföra även på utbildningsplatsen, det vill säga att kontakt mellan hem- och utbildningslandsting hålls levande. För elever på grund- och gymnasieskolan ser vi även skolan som viktig aktör i att stödja elever i genomförandet av rehabiliteringsplanen som ofta kan leda till en ökad självständighet och samhörighet.
- Undervisningen ska bedrivas på ett sätt som är anpassat för varje individuell elev och som gynnar användning av hjälpmedel. Det finns särskilda resurser inom Specialpedagogiska institutet, SIT, som kan vara lärarna behjälpliga i att hitta pedagogiska och metodiska lösningar.

På senare år har en ny aktör tillkommit, landstingens dövblindteam, som är uppbyggda på varierande sätt och arbetar utifrån delvis olikartad policy. Teamet i Lund, följt av teamen i Göteborg och Stockholm, anses ha kommit längst i sin verksamhet.

- De nystartade dövblindteamerna kan ses som viktiga aktörer i genomförandet av en strukturerad och kontinuerlig rehabilitering/habilitering under personens hela liv.
- Dövblindteamerna har bland annat ett stödjande uppdrag för sina brukare i att förmedla och underlätta kontakter och beslut för olika myndigheter. Därför kan man se teamerna som initiativtagare för att skapa en resurs i sitt län med speciella kunskaper kring funktionshindret.
- Dessutom är dövblindteamerna en viktig aktör i att ge personerna med dövblindhet stöd och hjälp till att få en bra självkännet och på så sätt bli mer redo för möten med olika samhällsinstanser.

DUA-dagen har varit initiativtagare till ett förhoppningsvis årligen återkommande seminarietillfälle för berörda parter inom området, en tanke som alla representanter från de aktuella aktörerna var eniga om. Minnesanteckningarna från DUA-dagen gjordes av Lotta Göller och kan läsas i sin helhet i bilaga 2. Samverkan är av fundamental betydelse och därför rekommenderas:

- Intensifierat samarbete mellan skola och rehabilitering/habilitering kring varje enskild elev. Detta gäller i synnerhet eleverna som flyttat till ett annat landsting för att fullfölja sina studier. Lika viktigt är att man bevakar så att eleverna får kontinuerlig tillgång till specialister inom både syn- och hörselområdet.
- Intensifierad samverkan mellan arbetsförmedling och skola genom vägledning men också genom hjälp vid anskaffning av lämpliga praktikplatser med ändamålsenliga hjälpmedel och stöd till personligt arbetsbiträde.
- Intensifierad samverkan mellan arbetsförmedling och försäkringskassa, förslagsvis särskilt riktad mot målgruppen dövblinda som har aktivitetsersättning för att dessa ska ges möjlighet till fördjupad vägledning till vidare utbildning och/eller sysselsättning/arbete.
- Flera av de intervjuade har efterlyst tillgång till framför allt stöd inom synområdet vid introduktion av praktik eller anställning. Vi rekommenderar att man använder de resurser inom AMS som är speciellt avsedda för målgruppen.

Att skapa bättre förutsättningar för målgruppen på arbetsmarknaden och inom utbildningen är nödvändigt. Därför vill vi i ett eventuellt kommande projekt betona följande:

- Handikapporganisationerna (FSDB och DBU) är viktiga samarbetspartners i alla frågor kring målgruppen. Organisationerna har en gedigen inblick i medlemmarnas befintliga arbets- och livsvillkor samt deras behov och förutsättningar för att kunna hitta arbete eller våga ta steget mot högre utbildning. Ovannämnda fakta talar för att organisationerna kommer att ha en självklar och avgörande roll i det tänkta projekt som kan följa efter förstudien. Naturliga samarbetspartners i vissa delar av ett eventuellt projekt kan bli arbetsförmedlingen, försäkringskassan med flera.
- Att stärka målgruppens identitet och handlingskraft bör vara ett av de viktigaste målen i ett nytt projekt. En bra väg till att åstadkomma detta är att använda sig av positiva förebilder.

Bilagor:

6 Bilaga 1

Bilden är gjord av Dövblindteamet i Stockholm

7 Bilaga 2

Minnesanteckningar DUA-seminarium Uppsala, 27 oktober 2005

Innehållsförteckning

Förstudien om unga dövblindas möjligheter till utbildning och arbete (DUA), <i>Kjell Lundh och Julijana Arsenovic-Vasiljevic</i>	2
Min berättelse, <i>Johan Möller, DBU</i>	3
Nordisk Uddannelsecenter för Dövblindepersonale (NUD) <i>Thord Bäckman</i>	4
Kerstin Möller, doktorand Örebro Universitet	5
Riksgymnasiet för döva och riksgymnasiet för hörselskadade (RGD/RGH), <i>Inger Sandelius</i>	5
<i>Håkan Sikh (dövblindsamordnare RGD/RGH)</i>	6
Specialskolemyndigheten (SPM) <i>Inger Börjel, Birgittaskolan</i>	6
Specialpedagogiska institutet (SIT) <i>Anna-Lena Stensson och Lena Asklund</i>	7
Nationellt Kunskapscenter för Dövblindfrågor <i>Lena Hammarstedt</i>	8
Min berättelse, <i>Sarah Remgren, DBU</i>	8
Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB) <i>Sven Sjöberg</i>	9
Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) <i>Lennart Ålund</i>	10
Landstinget – Dövblindteamet Skåne <i>Lena Göransson och Fredric Dacke</i>	12
Paneldebatt	13

